

УДК 351.755.61 (09)(477) : 343.982.4

Л.С. Тальянчук, начальник сектору
Науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру при УМВС України у Вінницькій області

ЗАКОРДОННИЙ ПАСПОРТ У СИСТЕМІ ДОКУМЕНТІВ, ЩО ПОСВІДЧУЮТЬ ОСОБУ ПІД ЧАС ПЕРЕТИНУ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

Проведено історичний аналіз розвитку паспортного документа у світі, визначено місце закордонного паспорта в системі документів, які надають право перетину державного кордону. Досліджено становлення та вдосконалення бланка закордонного паспортного документа в Україні.

Ключові слова: закордонний паспорт, бланк закордонного паспорта, відцифроване фото, відцифрований підпис, безконтактний електронний носій інформації, чіп.

Проведен исторический анализ развития паспортного документа в мире, определено место загранпаспорта в системе документов, предоставляющих право пересечения государственной границы. Исследовано становление и совершенствование бланка заграничного паспортного документа в Украине.

Article is devoted to the analysis of the historical development of the passport document in the world. The place of a passport in the documents that provide the right to cross national borders. We study the formation and improvement of the form of foreign passport document in Ukraine.

Українці, отримавши чудову нагоду відвідувати інші країни світу як громадяни суверенної держави, з кожним роком активніше подорожують за кордон, успішно там працюють, навчаються, лікуються тощо (так, лише упродовж однієї доби у 2011 році кількість осіб, які перетнули державний кордон України, становила 422 тис., а за 7 місяців український кордон перетнули 48 млн осіб, майже половина з них (22 млн 74 тис.) — громадяни України) [1, с. 1]. Водночас й іноземці не приховують інтересу до української держави, її природної краси, багатства історії та культури (пропускна здатність у зв'язку з проведенням фінальної частини футбольного чемпіонату «Євро-2012» становила 6050 пасажирів) [2, с. 1].

Зрозуміло, що право кожного громадянина на перетин державного кордону і перебування на території іншої держави можливе за наявності у нього відповідного документа. Такими документами в Україні визначено: паспорт громадянина України для виїзду за кордон, проїзний документ дитини, дипломатичний і службовий паспорти, посвідчення моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідчення на повернення в Україну.

Найбільш розповсюдженим документом із цього переліку є паспорт для виїзду за кордон або, як його ще прийнято називати, закордонний паспорт, який може отримати кожний громадянин України після досягнення певного віку.

Вивчаючи історичний і політичний розвиток стародавніх країн, можна припустити, що саме закордонний паспорт в історії людства з'явився одним із перших документів, що посвідчує особу, та став похідним для інших видів паспортних документів.

Термін «паспорт» походить від французького слова *passport* (від слів *passé* — прохід і *port* — гавань чи *porte* — двері) і відповідно означає рух, прохід через двері, міські ворота, дозвіл на відплиття [3, с. 448].

Уперше в історії про паспорт згадується ще у Старому Завіті. Так, у Книзі Неемія, датованій близько 443 р. до н. е., службовець просить у царя Персидської імперії письмового листа для намісників з дозволом пройти по Персії до Юдеї. Можна припустити, що цей письмовий лист і виконував функції сучасного закордонного паспорта [4, с. 3].

В Ісламському Халіфаті паспортом був чек про сплату спеціальних податків, тому подорожувати до інших районів Халіфату мали право лише слухняні платники податків [5, с. 76].

У Стародавньому Єгипті, який римляни ізолювали від світу, для виїзду до іншої країни (у тому числі й морем) місцевим жителям необхідно було отримати дозвіл (своєрідний паспорт), інакше виїзд за межі ізолюваної території карався штрафом.

Римські легіонери мали паспорт у вигляді двох з'єднаних бронзових пластинок з відповідними записами, завіреними військовою печаткою. Потреба у таких паспортах була зумовлена передусім веденням бойових дій за межами своєї держави [3, с. 448—449].

За часів Середньовіччя паспорт дозволяв подорожувати суходолом, відвідувати різні міста, території, віддалені від місця проживання, але для відвідування морських портів документи не були потрібні, тому що порти були зонами, відкритими для торгівлі. Подібні документи видавала мандрівникам місцева влада. Вони зазвичай містили список міст і селищ, до яких власникові такого документа дозволено в'їзд [5, с. 64].

У Німеччині в середині XV ст. процес паспортизації супроводжувався вжиттям жорстких заходів проти бродяг і жебраків. На той час наявність паспорта у подорожніх торговців і ремісників не тільки надавала їм право вільно подорожувати, вести торгівлю, перетинати кордони, а й відрізняла їх від розбійників і злидарів, які постійно змінювали своє місцеперебування [3, с. 449].

«Проїзною грамотою» називали паспорт у Росії за часів царювання Петра I. Відповідно до Положення про види на проживання, прийнятого Державною радою Російської імперії 03.06.1884 р., мати паспорт за місцем проживання не було обов'язковим, але особа, яка від'їздила на відстань понад 50 верст і більш як на півроку, обов'язково повинна була мати паспорт. Отже, у Російській імперії посвідчення особи необхідно було для переміщення по країні і виїзду з неї [3, с. 448—449].

Військові події середини XVII ст. зумовили появу військових паспортів (*Militdrpass*), які видавали з метою протидії дезертирству. Мандрівники з країн, де лютувала чума, мали при собі «чумні» паспорти (*pestpass*). Особливий вигляд мали паспорти євреїв та учнів-ремісників [3, с. 449; 6, с. 923].

З часом і в Європі наявність паспорта стала обов'язковою. Так, у Франції в кінці XVIII ст. — на початку XIX ст. громадяни не мали права без паспорта залишати місце проживання і перебувати як всередині країни, так і виїздити за її межі. Починаючи з XIX ст., у Німеччині згідно з указом імператора громадяни зобов'язані були мати паспорт для виїзду до окремих країн, а також (тимчасово) до окремих місцевостей (наприклад, до Берліна у 1878 р.). Водночас громадянам Англії, Швеції та Норвегії наприкінці XIX ст. і до початку Першої світової війни можна було вільно пересуватися по Європі без паспорта [6, с. 923—924].

Швидкий розвиток паспортної системи на початку XX ст. в Європі став результатом стрімкого розвитку промислового виробництва, торгівлі, залізничного руху, що сприяло швидкому переміщенню великої кількості пасажирів (як всередині країни, так і за її межами).

Паспорт того часу являв собою аркуш паперу з надрукованими текстами та графами, до яких від руки вносили персональні дані особи. Невід'ємними елементами паспортів були відбитки печаток і штампів державних органів, державні емблеми та герби. У паспортах було виділено місце для нанесення відміток про перетин кордону із зазначенням дати. Пізніше з появою та поширенням фотографічних технологій у паспорті з'явилася фотокартка власника, скріплена відбитком печатки.

Кожне десятиріччя зовнішній вигляд паспорта для виїзду за кордон змінювався, з'являлися похідні від нього різновиди, змінювалися правила отримання.

Проте функції паспорта з моменту його виникнення і до теперішнього часу залишаються незмінними — вони посвідчують особу, надають право перетину кордону і перебування на території іншої держави.

Отже, аналізуючи викладені історичні факти, можна припустити, що виникнення та поступовий розвиток саме закордонного паспорта в державах світу стали передумовою введення інших паспортних документів, що посвідчують особу.

Передумовою створення закордонного паспорта сучасного зразка на території України став нормативний документ у галузі національного та міжнародного туристичного бізнесу Радянського Союзу — постанова Ради Міністрів СРСР від 19 червня 1959 року № 660, якою затверджено Положення про виїзд з СРСР та в'їзд в СРСР, прийняте відповідно до рекомендацій Декларації прав людини. Це Положення регулювало порядок виїзду та в'їзду в СРСР як радянських, так і іноземних громадян за умови чіткого дотримання вимог компетентних органів державної влади. У ньому зазначався перелік документів, які надавали право перетину державного кордону: дипломатичний паспорт, службовий паспорт, загальногромадянський закордонний паспорт, вид (посвідка) на проживання, свідоцтво на повернення та посвідчення на виїзд за кордон [7, с. 2].

Бланки закордонних паспортів СРСР (їх у користуванні було два види) видавали на державних підприємствах, вони були ззовні схожими один з одним.

Паспорт більш нового зразка певною мірою відрізнявся від свого попередника: було збільшено кількість сторінок, змінено сторінку для розміщення фотокартки та персональних даних, відведено місце для внесення інформації про дітей, машинозчитувальної інформації, введено додаткові елементи захисту тощо. Тобто радянський закордонний паспорт нового зразка відрізнявся вдосконаленим дизайном, мав додаткові елементи захисту, а отже, був надійнішим.

У 1992—1993 роках Верховна Рада України Постановою від 26.06.92 р. № 2503-XII (в редакції постанови Верховної Ради від 02.09.93 р. № 3423-XII) та Президент України своїм Указом від 28.10.93 р. № 491/93 затвердили Положення про паспорт громадянина України для виїзду за кордон. Кабінет Міністрів України зобов'язав забезпечити видачу паспорта громадянина України для виїзду за кордон з 1 січня 1994 року [8, с. 1; 9, с. 545; 10, с. 385]. Таким чином, громадяни України вперше в історії незалежної держави отримали право на власний український документ, який дозволяє здійснювати перетин державного кордону та перебувати у будь-якій країні світу. У Постанові Верховної Ради України від 26.06.92 р. № 2503-XII вперше у незалежній українській державі чітко визначено кому, за яких підстав, якими органами видається паспорт громадянина України для виїзду за кордон [9, с. 547]. Упродовж наступних років цей документ доповнювали, змінювали, проте він залишався головним документом для виїзду за кордон [11, с. 158].

Слід зазначити, що, незважаючи на визначення терміну введення в дію закордонного паспорта — 1 січня 1994 року, його бланк затвердили лише 4 червня 1994 року, після чого почали видавати [12, с. 1]. Усього в Україні діяли три зразки цього документа. Доцільно зупинитися на кожному з них та охарактеризувати їх відмінності.

Перший бланк паспорта громадянина України для виїзду за кордон мав вигляд зшитой нитками обрізної книжечки у м'якій обкладинці темно-вишневого кольору розміром 88 x 125 мм і обсягом тридцять дві або шістдесят чотири сторінки. Краї документа мали заокруглені форми. З лицьового боку обкладинки за допомогою тиснення фольгою жовтого кольору надруковано слово «Паспорт», нижче — зображення малого Державного Герба України, під ним — слово «Україна». Друковані тексти на всіх сторінках паспорта виконано барвником чорного кольору двома мовами — українською та англійською. Крім того, на сторінках паспорта виконано антисканерні зображення у вигляді впорядкованих рожево-блакитних хвилястих ліній, які перетинаються між собою.

На внутрішньому лівому боці обкладинки (лівому форзаці) паспорта громадянина України для виїзду за кордон впоперек до внутрішнього зрізу зазначали персональну інформацію про власника документа, у правій частині сторінки клеювали його фотокартку, а у нижній частині сторінки було місце для машинозчитувальної інформації. Друковані тексти у документі виконані за допомогою плоского офсетного друку, а персональні відомості пред'явника — за допомогою копіювально-множильної техніки. Після відповідного текстового заповнення та поміщення фотокартки ця сторінка заклеювалася спеціальною полімерною плівкою. На першій сторінці у нижній частині відводили місце для підпису пред'явника паспорта від руки.

Із сімнадцятої сторінки і до правої обкладинки (правого форзацу) документа у верхній частині розташовано перфорований серійний номер документа, що складається з двох літер і шести цифр номера. На внутрішній стороні правого форзацу українською мовою надруковано слова «СЛІД ПАМ'ЯТАТИ». Законодавством було визначено термін дії паспорта десять років з можливістю його продовження ще на десять років.

Другий зразок паспорта, що почали видавати на території України з 1997 року, мало чим відрізнявся від свого попередника, хоча бланки обох зразків мали певні

відмінності. Так, на лівій обкладинці нового паспорта фотокартку власника було змінено на фотозображення власника, яке наносили за допомогою копіювально-множильної техніки. Розміщення підпису власника з першої сторінки паспорта перенесли у нижню частину правого боку сторінки з персональними даними, при цьому підпис також наносили за допомогою копіювально-множильної техніки. На захисній плівці, яку наносили на сторінку з персональними даними власника, по діагональних лініях було нанесено слабо видимі написи «Україна». Бланкові тексти праворуч від зображення особи власника на першій сторінці документа наносили не чорним, а синім барвником.

Третій варіант паспорта громадянина України для виїзду за кордон Кабінет Міністрів України затвердив постановою від 23 грудня 2004 року № 1725 [13, с. 3]. Цей зразок суттєво відрізняється від двох попередніх.

Обкладинка цього паспорта стала синього кольору, і її виготовляють з палітурного матеріалу «Securalin» на паперовій основі із захисним термостійким покриттям. Машинозчитувальну сторінку, призначену для внесення відомостей про фізичну особу — пред'явника паспорта, виготовляють з полікарбонату із захисними шарами. Зазначені відомості вносяться на сторінку з персональними даними шляхом лазерного гравіювання на внутрішньому шарі полікарбонату. Відцифроване зображення особи пред'явника паспорта виготовлено способом лазерного гравіювання та повторено способом лазерної перфорації у середній частині цієї сторінки. Сторінку персональних даних вшито між лівим форзацом і першою сторінкою. Бланк паспорта зшивається нитками із захисними властивостями.

Внизу лицьового боку обкладинки шляхом тиснення фольгою двома рядками українською та англійською мовами надруковано напис: «ПАСПОРТ УКРАЇНА». У верхній половині обкладинки нанесено контурне зображення малого Державного Герба України. Усі елементи фонових зображень сторінок паспорта виконано за допомогою графічного комп'ютерного дизайну з використанням спеціального захищеного програмного забезпечення друкарським способом фарбами синього, блакитного, рожево-фіолетового та жовтого кольорів з використанням технології райдужного друку.

На правому форзаці вгорі українською мовою надруковано слова «СЛІД ПАМ'ЯТАТИ», нижче розміщено текст українською мовою, зменшений на один абзац порівняно з попереднім зразком. Сторінку персональних даних законодавець поділив на шість зон візуальної перевірки та машинозчитувальної зони. У лівому верхньому куті спеціальною фарбою, яка під різним кутом зору змінює колір, виконано контур карти України. Зображення лицьового боку сторінки з персональними даними, як і текстова інформація, розміщено паралельно до зшитого краю паспортної книжки.

Фонові графічні зображення сторінок із шостої по тридцять другу являють собою єдине ціле. Малюнки всіх сторінок об'єднано тематикою особливостей національного колориту, відтвореного у зображенні орнаментів, вишивок, геральдики, характерних для регіонів України відповідно до адміністративно-територіального устрою.

На сторінках з першої по тридцять другу та на правій частині обкладинки у верхній частині документа перфоровано серію і номер паспорта, які позначені

відповідно двома літерами та шістьма цифрами, що суттєво відрізняє третій зразок паспорта від двох попередніх, які мали перфоровані номери лише із середини документа.

У цій постанові законодавець вперше визначив, що правий форзац цього бланка паспорта може містити безконтактний мікročіп для додаткової інформації (у тому числі біометричної ідентифікації) про пред'явника паспорта. Проте до цього часу безконтактний мікročіп для додаткової інформації у паспортах відсутній. Таким чином, третій зразок закордонного паспорта громадянина України суттєво відрізняється від своїх попередників як за кольоровою гамою, так і за оформленням та дизайном документа. Крім того, у третьому зразку паспорта використано нові елементи захисту, які до цього часу не використовували, вдосконалено окремі спеціальні елементи захисту документа тощо.

5 грудня 2012 року було опубліковано Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» (далі — Закон), що став одним з першочергових заходів на шляху до лібералізації безвізового режиму для України з країнами Євросоюзу [14, с. 23]. Він забезпечує механізм реалізації конституційних прав фізичних осіб на свободу пересування і вибір місця проживання, заборону втручання в особисте і сімейне життя, інших прав і свобод людини та громадянина [15, с. 3]. Цей Закон визначає правові та організаційні засади створення та функціонування Єдиного державного демографічного реєстру та видачі документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, а також права та обов'язки осіб, на ім'я яких видано такі документи.

Статтю 22 Закону присвячено паспорту громадянина України для виїзду за кордон. За Законом паспорт громадянина України для виїзду за кордон оформляють як особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, — на чотири роки, так і особам, які досягли шістнадцятирічного віку, — на десять років. Паспорт громадянина України для виїзду за кордон має форму книжки, правий форзац якої містить безконтактний електронний носій інформації, складається з м'якої обкладинки, тридцяти двох (або шістдесяти чотирьох) сторінок і сторінки даних [15, с. 8].

Новий паспорт громадянина України для виїзду за кордон за зовнішнім виглядом залишиться незмінним і міститиме майже ту саму інформацію, що і попередній паспортний документ — це назва держави, документа, його тип, номер і дата видачі, код держави, ім'я особи, громадянство, дата і місце народження, дата закінчення строку дії документа, унікальний номер запису в зазначеному вище Реєстрі, стать, уповноважений суб'єкт, що видав документ (код), відцифроване зображення обличчя особи і відцифрований її підпис, дані про перебування на консульському обліку (за бажанням особи або її представника, представника закладу, який виконує функції опікуна чи піклувальника). Уся інформація про особу власника, яка вноситься в паспорт відповідно до нового нормативного акта, дублюється на безконтактний електронний носій інформації, куди вноситься також і фотографічне зображення власника, його підпис, відбиток чи відбитки пальців рук, відбиток сітківки ока. На підставі зазначеного вище можна констатувати, що новий паспортний документ для виїзду за кордон суттєво відрізняється від попередників.

Передбачення безконтактного електронного носія інформації у паспорті громадянина України для виїзду за кордон має як багато прихильників, так і багато критиків.

Безконтактний електронний носій інформації, або чіп, як його ще прийнято називати, надає перевагу лише при перетині кордону. Завдяки йому прискорюється процес реєстрації у пунктах пропуску через кордони. Його наявність надає впевненості особі, що перевіряє цей документ, у правильності всієї інформації, вказаної у паспортному документі, її відповідності особі власника, надійності захисту документа від підробки. Введення нового закордонного паспорта з чіпом, можливо, надасть певну перевагу і під час отримання документів на виїзд за кордон — віз.

Водночас слід зазначити, що введення паспорта нового зразка з безконтактним електронним носієм інформації не спрощує процесу його отримання в державних органах, а навпаки, потребуватиме надання громадянами додаткової особистої інформації, внесення її до спеціальної бази даних. Крім того, введення безконтактного електронного носія інформації потребуватиме нового, сучасного технічного обладнання та матеріальних витрат на всіх етапах реалізації цієї ідеї, починаючи від внесення в паспортний документ на підприємстві-виробнику мікрочіпів, створення органів Єдиного державного демографічного реєстру, їх програмного забезпечення і закінчуючи зчитуванням, обробкою інформації під час перетину державного кордону України у кожному пункті пропуску.

До закордонного паспорта з чіпом, в якому зберігатиметься лише інформація про його власника, батьки не зможуть вносити інформацію про дітей, як у попередньому зразку паспорта. В Україні почне діяти правило: «одна особа — один паспорт». Отже, такий документ як проїзний документ дитини, замінить паспорт для виїзду за кордон терміном на чотири роки, що, зрозуміло, призведе до збільшення витрат громадян.

І головне, внесення біометричних даних (відбитків пальців рук, сітківки ока) у документи потребує законодавчої регламентації, якої на цей час в Україні немає.

Проведений історичний екскурс еволюції закордонного паспорта в Україні змушує замислитися про причини такої стрімкої появи нових його видів. Одне зрозуміло, що справа тут не лише у розвитку науково-технічного прогресу, який впливає на процес виготовлення документів і процес їх підробки.

Ухвалюючи черговий новий документ, законодавець зобов'язаний суттєво покращувати його захист, ознайомившись перед цим зі світовими досягненнями у цій сфері. Можливо, тоді він буде в обігу не одне десятиріччя.

Список використаної літератури

1. *Офіційний сайт Державної прикордонної служби* : новини за 16 серпня 2011 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.pvu.gov.ua.
2. *В аеропорту «Бориспіль» відкрився новий найбільший в Україні термінал* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.zn.ua.
3. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [голова ред. колегії Ю.С. Шемшученко]. — К. : Укр. енци. ім. М.П. Бажана, 2002. — Т. 4 : П — С. — 2002. — 717 с.
4. *Старий Заповіт*. Книга Неємії. Глава 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : days.pravoslavie.ru/Bible/B_neem2.htm.

5. Галанза П.Н. История государства и права зарубежных стран / П.Н. Галанза, Б.С. Громакова. — М., 1980. — 550 с.

6. *Энциклопедический словарь* : в 82 т. / [изд. Ф.А. Брокгаузъ, И.А. Ефронъ]. — С.-Петербургъ : Типо-Литография И.А. Ефрона, 1897. — Т. XXIIА: Оуэнь-Патентъ о поединкахъ. — 654 с.

7. *Положення про виїзд з СРСР та в'їзд в СРСР, затверджене постановою Ради Міністрів СРСР від 19 червня 1959 року № 660* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www/BukLib.net](http://www.BukLib.net).

8. *Указ Президента України від 28 жовтня 1993 року «Положення про паспорт громадянина України для виїзду за кордон»* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

9. *Постанова Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-XII «Про затвердження положень про паспорт громадянина України, про свідоцтво про народження та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон»* // *Відомості Верховної Ради України*. — 1992. — № 37. — 545 с.

10. *Постанова Верховної Ради України від 2 вересня 1993 року № 3423-XII «Про внесення змін і доповнень до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого постановою Верховної Ради України «Про затвердження положень про паспорт громадянина України та свідоцтво про народження»* // *Відомості Верховної Ради України*. — 1993. — № 40. — 385 с.

11. *Постанова Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1997 року № 292 «Про внесення змін і доповнень до Правил оформлення і видачі паспортів громадянина України для виїзду за кордон і проїзних документів дитини, їх тимчасового затримання та вилучення»* // *ЗП України*. — 1995. — № 6. — 158 с.

12. *Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 1994 року № 354 «Про затвердження зразка бланка паспорта громадянина України для виїзду за кордон»* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

13. *Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 року № 1725 «Про затвердження технічного опису і зразка бланка паспорта громадянина України для виїзду за кордон»* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

14. *Закон України від 20 листопада 2012 року № 5492-VI «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

15. *Пояснювальна записка до Закону України від 23 вересня 2011 року № 8507 «Про документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України»* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.